

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כו, תשל"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

אימתי "אני יודע" ואימתי "יודע אני"?

מאמר ששמו כשם הזה הראיתי לפני שנים רבות לעורך של אחד העיתונים החשובים בארץ. האיש הגיב בסקרנות ושאלני: האמנם יש כלל להבחין בין "יודע אני" ל"אני יודע"? אמרתי: לדעתי יש. – ומהו? אמרתי: אם אין פונה להטעים מלה מיוחדת, אני מנסח את הכלל כך: בפתיחה – "יודע אני", ובהמשך – "...אני יודע".

התחיל העורך לתהות: ואיך תבאר לי את פתיחת הרמב"ם "אני מאמין באמונה שלמה..."? השאלה הזאת לחצתני אל הקיר. עניתי בגמגום: את הנוסח הזה לא פתח

הרמב"ם. אין זה אלא קיצור עברי על פי פירוש הערבי למשנת סנהדרין. וגם אילו כתב זאת הרמב"ם בעצמו, עדיין הפלל שאני מציע במקומו עומד.

סטודנט צעיר הייתי, ולא הרגשתי את החוצפה שבדבריי. אבל העורך הצטחק עליי בלגלוג קל: "רצונך לומר, שהרמב"ם לא ידע עברית?...". לא הועילה הצטדקותי, שלא לכך נתפונתי. אספתי את כתב-היד ויצאתי בבושת פנים. מאז עברו כמה שנים, והמאמר נשמר בגניזתי. פרצה מלחמת העולם, ואחריה מלחמת העצמאות, עד שהגענו לייסוד המדינה ולהשבעתו של צבא ההגנה לישראל: "אני נשבע בהן צדקי...". ולסיום קרא הקצין בשמי, והיה עליי לענות אחריו: אני נשבע! בלבי הרגשתי, ששבועת אמונים כזו לצבא העברי אינה שומרת אמונים ללשון העברית, ואילו הייתי חייל נאמן למסורת הלשון, היה לי לומר: הריני נשבע! (= מוכן להישבע), או: נשבע אני! אבל דינה של מלכות דין, ואין משנים ממטבע שטבעה המפקדה.

גם בפתיחת הפנסת הראשונה, ששודרה ברדיו, שמענו את נוסח הנאמנות, שהצהירו הנבחרים בזו הלשון: אני מתחייב לשמור אמונים...; וכשקרא היושב ראש בשמותיהם, ועברו כולם לפניו כבנומרון, לא השמיעו אלא תשובה אחת:

1. לדוגמה: (אם) אמר "אני נשבע!", פוטרין אותו (מִיד).
(ואם) אמר "נשבע אני!" — — — (תוספתא סוטה ז, ד). אבל בתלמוד הבבלי (שבועות לט): ואם אמר "הריני נשבע!", והפונה לדייק: הריני מוכן להישבע, ועדיין אין זה נוסח השבועה עצמה. ובעקבות הבבלי גם הרמב"ם, הלכות שבועות יא, יח.

"אני מתחייב! אני מתחייב!". ורק קול אחד בקע מפולם בשינוי הנוסח: מתחייב אני (ובמלעיל, לסוף פסוק...) – והוא קולו של דויד רמו ז"ל.

החלטתי אפוא, שמעתה אין להתחמק עוד מבירור: היש להיגרר אחר הנוסחה של "אני מאמין" אם לאו? מה ראוי לומר: "אני נשבע" או "נשבע אני"?

תשובה חותכת נמצא בכמה מובאות ברורות מן המקורות: מעידין אנו (באיש פלוני שהוא חייב לגלות, מכות א, א); מוסר אני (לכם איש פלוני ופלוני ש...., שביעית י, ד); נשבע אני! (תוס' סוטה ז, ד שבועות ב, בסוף); ועל כולם: מודה אני לפניך, מודים אנחנו לך וכיו"ב. בכל אלה אם נהפוך לומר "אני נשבע, אני מעיד, אני מודה", נמצאנו כופים על המסורת העברית הרגלי לשון מלעז אירופי. עברי, פשהיה פותח, לא היה אומר "אני יודע", אלא: יודע אני.

הפלל הזה יש בו סייגים וחילופים למיניהם, ולא נמנה אותם כאן. אבל אין הדברים מסובכים יותר מדי. הרוצה להתאמן יקרא כמה עשרות דוגמות מכל סוג, ומתוך קריאתן יוכל להרגיל את אוזנו לסדר המלים הראוי – גם בלי שינן כללים. רק חבל, שאין המעמיקים בלימוד הלשון עושים כן, ויש מהם סבורים, שסדר המלים בעברית כמעט "חופשי".

-
2. יוער כאן, שבארמית הסורית הכרח הוא להפוך את הסדר: מהימן-(א)נא; וגם בשלילה: לא מהימן-(א)נא, איוב ט, טז, וכן לעולם. אבל בעברית יש פנים לכאן ולכאן לפי כללים וסייגים, כמובא בהערה הקודמת ובהערה הבאה.
3. פרטים בספרי: לשון מקרא ולשון חכמים, כרך ב, ע' 817–842.

זה מקרוב נתפרסם בכתב-עת לועזי כלל, שבעברית אפשר להקדים את המשלים הישיר לפני הנושא והפועל בשלושה אופנים:

1. הכול אני מוכר (א-ב יהושע, מול היערות, 101)
 2. כלום טובת הנאה מבקש הוא? (שמיר, מלך בשר ודם, 117)
 3. ויהודים כבר פושטם? (ח' ברטוב, פצעי בגרות, 23)
- כלומר, אפשר לנושא לפני הנושא (1: ... אני מוכר); או להפך, נושא לפני הנושא (2: ... מבקש הוא); או שניהם בתיבה אחת (3: פושטם).

והנה הדוגמה 2 אינה פרוח הלשון. אילו נתן משה שמיר את דעתו על הדבר, היה צריך לכתוב: כלום טובת הנאה הוא מבקש? וזאת לפי הכלל האמור בתחילת דברינו, פדגוגית: האותי הם מכעיסים? (יר' ז יט), מאיכן הם ניזונים? מזיו שכינה הם ניזונים (פסיקתא דר"כ, מהד' מנדלבוים, 110), ועוד כאלה רבות. ספק בעיניי, אם אפשר למצוא דוגמות טיפוסיות ומסמכות מסוג 2, כלומר בסדר הפוך.

מה הביא את משה שמיר לכתוב כך ב"מלך בשר ודם"? פנראה, מה שקוראים "תיקון יתר", הרצון להידמות ללשון המקורות בדרך כל שהיא, כגון לאמירות מסוג: מבקש אני ---, חכם אתה, רוצה הוא ---. והטעות שבחיקוי הזה - שפולן ראיות לתחילת הדיבור, כאמור, ולא להמשכו. ואין שמיר יחידי בטעות הזאת. עד היום הזה עוד יש רבים וטובים, וביותר עוסקי לשון וחובבים, מתרגמים, עורכים

-
4. ח' סופר: משלים ישיר לפני הנושא והפועל, בעברית ובאנגלית. בכתב-העת הבין-לאומי לתרגומים: Babel (20) 1974, p. 13.

ומסננים למיניהם, המבקשים להשתעשע בחיקויי לשון-
 חכמים, ואינם יודעים כיצד. אף יש גררים אחר סדר האיברים
 שביידיש ובגרמנית ונתעים לחשוב, שהוא הסדר המחייב גם
 בעברית⁵.

ומה טעותו של בעל הפלל ההוא, המסתמך על הדוגמה
 ממשה שמיר? בשני דברים: א) בניסוחו הפוללני על סדר
 המשלים בעברית – ולא שם לבו לשאל: באיזו עברית?
 בעברית של מי? ועל סמך כמה דוגמות? מה מסורתן
 וסמכותן? ב) הניסוח שהוא פולל עם "נושא ונשוא" גם את
 הפינייים: אני, אתה, הוא וכו'. ואין הדבר כן. סדרי "אני,
 אתה, הוא" וכו' אינם כסדרי כל נושא, אלא יש להם לפינייים
 כללים בפני עצמם. הרי הדגם לשם וגם לפיניי:

{ משה קיבל (את התורה). ובהמשך: (את כל התורה) קיבל משה.
 { משה מקבל (" "). (" "). משה מקבל.
 { מקבל הוא (" "). (" "). הוא מקבל.

כלומר, אינו דומה סדר האיברים בעבר (ובעתיד) לסדר
 האיברים בפינוי; ובסדרי הפינוי – אינו דומה הפינוי (הוא)
 לשם (משה). יש בשלוש השורות האלה צדדים שווים (פמסומן
 בצומד) וצדדים שאינם שווים; והיא תורה שצריכה לימוד³.
 ומוזר הדבר, שבספרי התחביר העברי עדיין אין זכר לכל
 זה, ואין הדבר גלמוד. ואם רבי לא שנה, ר' חייא מניין לזו?

5. כיצד סדר נושא ונשוא? לשוננו לעם פו, 105. ועוד לגרמנית:

H. A. Gleason, An Introduction to Descriptive Linguistics,
 p. 156